

ARHIVSKO GRADIVO 1918 — 1943 O ISTRI V POKRAJINSKEM ARHIVU KOPER

Ko obravnavamo arhivsko gradivo o Istri v obdobju 1918—1943 moramo najprej omeniti nekatere posebnosti, ki jih nasledimo v tem gradivu.

Večina arhivskega gradiva, ki ga hrani Pokrajinski arhiv Koper je pomemben vir za proučevanje političnih, gospodarskih, socialnih in kulturnih vprašanj slovenskega in italijanskega prebivalstva za ožje področje obalnih mest Izole in Kopra ter neposrednega zaledja. Tudi ostali fondi, posebno s področja prosvete, šolstva, gospodarstva se nanašajo na problematiko ožjega področja posamezne dejavnosti.

Vso to gradivo, čeprav je bolj lokalnega pomena, pa je sestavni del problematike celotne Istre.

Kljub lokalnemu značaju večine fondov, pa se najde v mnogih fondih tudi arhivsko gradivo, ki ima pomen za proučevanje zgodovine celotne Istre. Tako imajo fondi s področja sodstva tudi gradivo iz Buzeta, fondi občin Koper in Izola pa gradivo, ki zadeva tudi celotno Istro, kot na pr. poročila o zborovanju delegatov istarskih občin v Kozini, o življenjskih pogojih in nezadovoljstvu prebivalstva v Istri, razna poročila o zborovanju delegatov istrskih občin leta 1919 v Trstu, gradivo o slabem finančnem položaju istrskih občin, o političnih volitvah v Istri leta 1921 ter o slovesnosti ob priključitvi Istre k Italiji.

Ohranjeno gradivo je pretežno z ožjega obalnega območja Izola in Kopra. Od ostalih občin na podeželju imamo ohranjenega prav malo arhivskega gradiva in še to je pretežno finančnega karakterja. Prav nič ni ohranjenega gradiva za občine Šmarje, Herpelje in Marezige.

Prav malo je tudi fondov, ki so nastali v obdobju 1918—1943. Velika večina tvorcev fondov je delovala že pred letom 1918 in nadaljevala svojo dejavnost ves čas obravnavanega obdobja. To so predvsem fondi s področja uprave in sodstva. Nekateri fondi pa zajemajo samo obdobje 1918—1943. Med te prištevamo luško poverjeništvu Izola, carinarnice Izola, Koper in Piran, davčno okrožje Koper ribiška zadruga Izola ter dobrodelno društvo Izola. Najmanj pa je fondov tistih registratur, ki so pričele s svojim delom v obdobju 1918—1943, so pa nadaljevale s svojim delom tudi po letu 1943. Med te štejemo fonde raznih društev.

Nadaljna posebnost arhivskega gradiva za obdobje 1918—1943 je tudi ta, da je večina teh fondov še neurejenih. Fondi, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Koper so se začeli sistematično urejevati šele po letu 1969. Uporabnikom so na razpolago le urejeni fondi šolski in upravni fond občine Izola pa bo predvidoma urejen v letu 1974. Neurejeni so predvsem fondi sodišč, ki jih je prevzel arhiv šele pred nekaj leti.

Arhivsko gradivo je v nekaterih fondih le delno ohranjeno. To velja za nekatere podeželske občine, pri katerih je ohranjena predvsem raču-

novodska dokumentacija. Tu gre za fonde občin Dvori nad Izolo, Dekani, Podgrad ter fondov nekaterih šolskih ustanov, kot npr. Šolski sklad občine Izola.

Arhivsko gradivo tudi ni enakomerno ohranjeno v posameznih obdobjih. Tako imajo nekateri fondi za nekatera leta skoraj v celoti ohranjeno gradivo, za nekatera leta pa le posamezne spise. Tu gre za nekatere fonde s področja uprave, šolstva, davčnih in finančnih organov. V vseh obstoječih fondih je ohranjeno najmanj arhivskega gradiva za obdobje 1918—1923, kjer manjkajo ponekod celotne kategorije.

Za obdobje 1918—1943 razpolaga Pokrajinski arhiv Koper z 31 fondi ki vsebujejo skoraj izključeno arhivsko gradivo o Istri. Med najpomembnejšimi so naslednji fondi:

I. Uprava

Fond občina Koper 1840—1945

Fond je v celoti urejen. Za obdobje 1918—1943 se fond deli po predpisanih klasifikaciji na občinsko uprabo, šolstvo, zdravstvo in higieno, na gradnje in obnovo hiš, komunalno problematiko, na kmetijstvo, industrijo, trgovino, na javni red, populacijske probleme oziroma zadeve in drugo. Za vso navedeno obdobje 1918—1924 je značilno, da manjka za posamezna leta precejšnje število spisov. Za ostala leta je gradivo skoraj v celoti ohranjeno, razen za leto 1941, ki je ohranjeno v VI. kategoriji le nekaj spisov, in za leto 1943, ko v XII. kategoriji spisov sploh ni. Kljub temu pa je možno v arhivskem gradivu zasledovati potek dogodkov, oziroma dobiti odgovore na osnovne probleme, in zasledovati politični, gospodarski in kulturni razvoj tega mesta in okolice vse do leta 1943.

V fondu se nahaja naslednje pomembnejše zgodovinsko gradivo: Leto 1918: poročilo o zborovanju delegatov istrskih občin v Kozini in v Trstu in sicer v zvezi s prehrano prebivalstva Istre, o slabih življenjskih pogojih ter o nezadovoljstvu istrskega prebivalstva. Drugi pomembni spisi v tem letu so: dogodki v Kopru ob prihodu italijanske vojske in morarice v Koper, o dejavnosti socialistične stranke ter poročilo o delu občinskih oblastnih organov od leta 1915 pa do italijanske okupacije.

Leto 1919: med drugim obstaja akt o razdelitvi okrajnega glavarstva Koper na sodne okraje, izvolitvi novih predstavnikov v občinski svet, o kritičnem finančnem položaju občin v Istri, šolski politiki ter dokument, ki govori o stavki učiteljev v okraju Koper zaradi nizkih plač.

Tudi v letu 1920 obstaja dokumentacija o stavki učiteljev v Kopru, ukinitvi pravoslavne cerkve v Kopru, sestavu občinskega sveta Koper, o komunalni ureditvi Kopra, o odpovedi sodelovanja vseh političnih strank v občinskem svetu, seznam delodajalcev in število zaposlenih, poročilo o pripravah na volitve ter o delu društva »Lega Nazionale«.

Leto 1921: obstaja dokumentacija o priključitvi Julijske Benečije Italiji, o političnih volitvah v Istri, pripravah na ljudsko štetje ter o slovesnosti ob priključitvi Istre k Italiji.

Za leto 1922 obstaja poročilo o političnih volitvah 15. maja 1921, sezname prebivalstva po občinah, o ekonomski problematiki prebivalstva v Istri ter o delu fašistične stranke v Kopru. V letih 1923 in 1924 najdemo podatke o koprskih zaporih, sezname volilcev za politične volitve ter spis ob tretji obletnici upora v Marezigah.

Od leta 1925 dalje je arhivsko gradivo urejeno po vsebini v tipičnih XV kategorij.

Fond občina Izola 1775 — 1945

Za obdobje 1918—1943 je v fondu naslednje arhivsko gradivo: zapiski sej do leta 1920, kjer je obravnavano predvsem reševanje raznih prošenj, razne odločbe in mestni predpisi. Prav tako so ohranjeni v posebni knjigi po kronološkem zaporedju vse odločbe in mestni predpisi, spisi in delovodniki. Ohranjeni so skoraj vsi pravilniki, ki se nanašajo na izvajanje zdravniške službe, čistoče in tržnih taks. Nadalje je ohranjen register kaznovanih oseb, ki se je vodil vse do leta 1948. Pomembno gradivo je tudi evidenca volilcev za obdobje 1886—1948. Poleg teh evidenc je še ohranjena volilna dokumentacija volitev v obdobju 1863—1941. Demografska evidenca je le delno ohranjena, zajema pa obdobje 1890—1944. Poleg prijav in odjav bivališča občanov so tudi sezname družinskih članov ter prebivalcev, ki imajo domovinsko pravico v občini Izola. Tudi vojaška evidenca je le delno ohranjena za obdobje 1854—1943. V računovodski dokumentaciji so ohranjeni predvsem proračuni in zaključni računi, blagajniške knjige 1858—1941, kjer je vsebovana dokumentacija o dohodkih in izdatkih občine, večinoma za učno osebje, mestno policijo in gradbena dela, glavne knjige dohodkov in izdatkov 1881—1944 ter blagajniški dnevniki 1846—1937. Za obdobje 1868—1943 so ohranjeni razni inventarji v katerih je popisano občinsko premoženje, dolgovi in terjatve. Iz evidence o izdanih delovnih knjižicah 1914—1941 je razvidno, da je bilo zaposlenih veliko število mladoletnih oseb, pred vojno in med njo. Od ostalega gradiva je ohranjena evidenca pomoči družinam vpoklicanih k vojakom in delavcev, ki so bili na prisilnem delu v Nemčiji.

Arhivsko gradivo v fondih ostalih občin na podeželju je zelo okrnjeno. Tako so v fondu občine Dvori nad Izolo ohranjene samo blagajniške knjige do leta 1923, fond občine Dekani pa vsebuje le skromne ostanke nekdanje registrature. Več gradiva je ohranjenega v fondu občine Podgrad 1895—1945. Tu je gradivo do leta 1932 zelo pomanjkljivo in je le malo kategorij ohranjenih. Od leta 1932 dalje pa so ohranjene skoro vse kategorije. V celoti pa je ohranjeno gradivo za leta 1940, 1942 in 1943.

Kljub temu, da je fond občine Ilirska Bistrica nastal izven območja Istre pa ga omenjamo zato, ker delno vsebuje tudi nekaj gradiva iz območja Istre. V tem fondu so ohranjeni sejni zapiski občinskega odbora 1895—1925, splošni spisi s pomožnimi knjigami, knjige tujcev in knjige odgnanih oseb, vojaški imeniki in finančne knjige. Kot pri ostalih že prej navedenih fondih je tudi tu slabše ohranjeno gradivo za prva leta po prvi svetovni vojni, to je za 1918—1924, od takrat dalje pa je večina gradiva ohranjena.

II. Sodstvo

Od sodnih provenienc se nahajajo v Pokrajinskem arhivu Koper naslednji fondi:

- okrožno sodišče Koper 1923—1945, ki obsega predvsem kazenske in civilne zadeve,
- okrajno sodišče Podgrad 1919—1923, ki obsega samo zemljiško-knjižne vloge ter
- okrajno sodišče Koper 1814—1945

Vsi naveden fondi pa še niso urejeni, ker so bili prevzeti šele pred nekaj leti, obsegajo pa brez dvoma pomembno gradivo v zvezi z različnimi procesi.

III. Šolstvo

Vsi fondi s področja šolstva so v celoti urejeni. Največ je fondov italijanskih šol, ki so delovale na našem območju v obdobju 1918—1943.

V fondu Dopolnilna šola za vajence v Kopru 1893—1946 se nahajajo spisi, proračuni šole ter kartoteka plač učiteljev za šolski leti 1930—1931 in 1940—1941.

V fondu Italijanska gimnazija Koper 1814—1922 je ohranjena predvsem pedagoška dokumentacija, vendar je celotno gradivo po letu 1922 še pri upravi šole.

Fond Italijanska vajeniška šola Izola 1907—1962 je v celoti ohranjena pedagoška dokumentacija, sezname učiteljev in uslužbencev ter statut šole.

Fond Učiteljišče Rovinj—Koper 1869—1926 obsega gradivo le do preselitve tega učiteljišča v Poreč. Ohranjena je pedagoška dokumentacija rezultati zaključne redovalne konference ter delovodniki, spisi pa so nepopolni.

V fondih Krajevni šolski svet Koper 1868—1924 ter Šolski sklad občine Izola, so ohranjeni le dopisi za posamezna leta. Gradivo slovenskih šol na podeželju pa je bilo skoraj v celoti uničeno.

IV. Pomorstvo

Za proučevanje pomorske in ribiške problematike je pomemben fond: Luško povereništvo Izola 1923—1945. Fond obsega skoraj za vsa leta registre prihodov ladij v luko z vsemi osnovnimi podatki, spiske vkrcanih mornarjev in ribičev, potrdila o prejemu šiviljskih kart, spiske carinskih dajatev, poročila o prihodu ladij, evidenco o ribiških motornih čolnih, registre o prihodu in odhodu ladij, register vkrcanih in izkrcanih mornarjev, dopise 1940—1943 ter 1 mapo zaupnih spisov.

V fondu Izpostava za svetilnike in pomorsko signalizacijo Izola 1932—1944 so ohranjeni le spisi 1932—1944 ter delovodnik 1935—1939.

V. Gospodarstvo in industrija

S tega područja hrani Pokrajinski arhiv le fond: Delamaris Izola 1893—1957

Fond obsega gradivo podjetij Arigoni in Ampelea, ki sta se po letu 1945 združili v enotno podjetje Delamaris. V fondu je ohranjeno naslednje gradivo: spisi 1893—1957, glavni dnevniki, evidenčne kartice 1932—1945, podatki o osebnih dohodkih delavcev 1933—1952 ter evidenca o ulovu rib 1941—1942.

VI. Zadruga

V fondu Zadruga za izgradnjo stanovanj v Kopru 1908—1949 je ohranjeno gradivo predvsem za novejšo obdobje in sicer od leta 1931 dalje: knjiga zapisnikov sej, knjiga članov delničarjev, razni spisi ter premoženjsko stanje zadruge.

Fond Ribiška zadruga Izola 1925—1943 obsega predvsem skladiščne knjige 1941—1943, kjer so navedeni podatki o ulovu rib za navedena leta, količina in vrsta ulovljenih rib.

VII. Družinski arhivi

Med družinskimi arhivi sta le dva fonda, ki vsebujeta gradivo med leti 1918—1943

fond De Belli 1435—1932, v njem se nahajajo med drugim karte solin v okolici Kopra v letih 1926—1928 ter fond Sabini; Grisoni, kjer je rokopisna kronika 1921—1946 ter podatki o proizvodnji vina in drugih kmetijskih proizvodov v letih 1913—1933.

Iz navedenega pregleda lahko povzamemo, da se v Pokrajinskem arhivu Koper ohranjeni in pomembni predvsem fond občin Koper in Izola, kjer je ohranjenega največ gradiva. Ko bodo ti dokončno urejeni, se bo moglo iz ohranjenega gradiva razabrati še precej podroben razvoj tega območja Istre med obema vojnama.

Dušan Zorec, Historijski arhiv, Rijeka

ARHIVSKA GRAĐA O ISTRI U HISTORIJSKOM ARHIVU RIJEKA

Od novije arhivske gradje o Istri koju pohranjuje Historijski arhiv u Rijeci nema sumnje da su najinteresantniji slijedeći arhivski fondovi: — Zemaljski sabor Istre — Kotarski kapetanat Volosko 1827—1918. sa Komesarijatom do 1923. i sa Podprefekturom do 1926. god., kao i fond Riječke prefektуре 1924—1945.